УДК 811.161.

А.С.Попович

«ХАЙ СЛАВЛЯТЬСЯ СЕРЕД НАРОДУ СЛОВА»

У статті йдеться про закономірності використання складних найменувань у мовотворчості Євгена Гуцала. Звернено увагу на стилістичні функції таких слів.

Ключові слова: *словотворення, словоскладання, складні слова, індивідуальний стиль, мовостиль, сатирично-гумористичні твори.*

Одним із важливих засобів естетичного освоєння світу є індивідуальне словотворення письменників. »Воно зумовлюється не потребами мови як знакової системи, а потребами художньої творчості, принципами світобачення письменника, створенням індивідуально-авторської картини світу», – зазначає Н. Сологуб [6, 76].

Словотворення Євгена Гуцала (трилогія «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», «Парад планет») – яскраве явище в мові української сатирично-гумористичної прози. Характерним для індивідуального стилю Є. Гуцала є такий спосіб творення слів, як словоскладання.

А. Коваль зауважує: «У зв'язку з тим, що основні словотворчі моделі складних слів української мови були відомі ще в староруській мові, а продуктивність їх увесь час збільшувалась, використання складних слів з стилістичними настановами – явище в українській мові традиційне» [4, 139]. Словоскладання, або юкстапозиція, – це поєднання кількох слів або словоформ в одному складеному слові [7, 272]. Г. Богуцька, Є. Регушевський, М. Разумейко називають цей спосіб словотворення «способом творення неологізмів шляхом дефісного поєднання уже відомих слів, що дає йому можливість дати двобічну характеристику в одному слові» [1, 28].

Словоскладання сягає своїм корінням у народно–пісенну творчість і набуває в сучасній українській мові додаткової естетичної функції – стилізації під фольклор [8, 310]. Тому цей спосіб творення слів використовує Є. Гуцало, адже, на думку П. Майдаченка, «Письменник залучає до трилогії розмаїті види фольклору українського народу. У стилістичному ладові твору чітко простежується еволюція від семантичного «одностроїо» до світосприйняття в народному дусі. Проявляється це у всезростаючій ролі фольклорних форм типізації, які перебирають на себе дедалі відчутнішу раціоналістичну частку сюжетотворних елементів у загальній структурі романів» [5, 114–115]. Численні приклади власного словотворення за народними принципами і зміна семантичного наповнення функціонування цих засобів свідчать про «віртуозне оперування» словом у межах авторського стилю.

Г. Вокальчук стверджує, що визначальною структурною ознакою складених найменувань мовостилю В. Чумака є «поєднання у межах однієї номінативної одиниці двох загалом різних за значенням слів» [2, 59]. Мовознавець чітко поділяє складні найменування на слова–повтори, синонімічні зближення, парні зближення сумарної семантики і слова типу «означуване–означення» (прикладка).

І. Білодід вважає, що «словоскладання розвивається в мові не стільки як словотворчий, оскільки поєднання двох синонімів є фактично першим ступенем їх ампліфікації як стилістичної фігури» [8, 310]. Ми не схиляємося до думки І. Білодіда щодо того, що в багатьох словоскладаннях синонімічність компонентів складного слова варто розуміти дуже широко (функціональне зближення, підпорядкування одному поняттю, родо–видові стосунки, епітет–прикладка), і вважаємо доцільним розмежувати ці види словоскладання.

У романах Є. Гуцала виокремлюємо такі види складних найменувань, як подвоєння слів, контрастні поєднання лексем, словоскладання компонентів з різним граматичним родом, синонімічні зближення, прикладкові сполуки.

При подвоєнні іменників, прикметників, дієприкметників, дієслів, зазвичай, друге слово виступає в дещо зміненій морфологічній формі, а саме:

– з суфіксом –ісіньк–: *живий–живісінький, дурний–дурнісінький, голий–голісінький, сам–самісінький;*
– з префіксом пре–: славний–преславний;
– з префіксом пере–: *витий–перевитий, тертий-перетертий, знаний–перезнаний, цюкання–перецюкання, думано–передумано.*

Цей вид словоскладання посилює емоційне і експресивне забарвлення слова і зосереджує на ньому особливу увагу: «*Криво всміхнувшись сам собі, я сів під грушею на поліно,* ***цюкане-перецюкане*** *сокирою: очевидно, знахарка на цьому поліні рубала дрова*» [3, 690]; «*… отож назбираємо на яблунівській землі таких слів, які б і далі* ***самі-самісінькі*** *розповідали про село подільське*» [3, 495].

Для створення гумору в досліджуваних творах використано контрастні (антонімічні) поєднання різних за походженням і змістом лексем: «*Прилаштувавши, значить, Дармограїху, сам я надумав трохи повештатися по ярмарку, поштовхатись ліктями серед* ***покупців–продавців***» [3, 470]; «*… незважаючи на ці* ***вдачі–невдачі****, автор однаково співатиме своєї пісні, а вона довга*» [3, 470].

Особливою образністю, великою узагальнювальною силою і емоційною насиченістю відзначаються словоскладання, в яких компоненти мають різний граматичний рід (*хата–квітник, зерно–пшениця, місто–мурашник*): «*Оте село … ладне було рушники білі простелити від Яблунівки до Америки, ладне було ті рушники квітами встелити,* ***зерном-пшеницею*** *всіяти*!» [3, 465]. Цей різновид словоскладання використовується для характеристики персонажів: «*… раптом її блакитні* ***очі–фіалки*** *зів'яли від м'якого докору*» [3, 595]; «*… коло моєї машини стояла віспувата, наче решето, тітка з* ***очима–джмелями***» [3, 566] і для створення іронічного ефекту: «*Робот Вася, перекочуючись по селі на* ***ногах-шарнірах*** *… прислухався до тих балачок…*» [3, 458]; «*… в цю пору в хаті священнодіялося: закваска переганялася на* ***бурячиху–первак***» [3, 544].

Варто згадати про досить поширені складні слова синонімічного характеру. Вони, зазвичай, творять нове значення або новий відтінок значення і виявляють тенденцію до формального об'єднання компонентів. Г. Вокальчук стверджує, що «з погляду семантики поєднання компонентів в межах одного контексту, що виражають одне поняття, є стилістично виправданим» [2, 59]. Вживання синонімічних парних іменних сполук зумовлене бажанням Є. Гуцала підкреслити (виокремити) певну рису або ознаку зображуваного: *нападник–грабіжник, жебрак–прошак, маг–віртуоз, товстосум–кровопивця, ловкач–пройдисвіт, гава–роззявляка, хурделиця–заметіль, оказія–пригода, килим–палас, ляпанці–хляпанці, скалки–уламки.* Подибуємо використання з естетичною метою засобу подвоєння синонімічних прислівників: *криво–живо, любо–мило.* Для підсилення експресії та увиразнення емоційного забарвлення в сатирично-гумористичних творах Є. Гуцала широко використовується словоскладання синонімічних дієслів. Зазвичай, поєднуються дієслова, які пов'язані з почуттями людини: *простити–прощати;* означають дії, що сприймаються органами чуття (особливо слухом і зором): *верзти–варнякати, сказати–забриніти, заспівати–засурмити*; означають інші дії людини: *полакомитися–повечеряти, засіпатися–завовтузитися, витися–хурделитися, закурити–залюлячити, кропити–святити, насікти–нарубати.* Часто один із елементів словоскладання має виразний народно-розмовний відтінок: *задудлити–заграти, склянки–гранчаки, підмурівок–постамент, статки–манатки, сварка–гризьба, пригода–придибенція.*

Зафіксовано випадки, коли компонентами синонімічних зближень стають контекстуальні синоніми (*проводжання–примовляння, ревнивці–заздрісники, обійми–цілування, шкатулка–саркофаг, краватка–метелик)*: «*А вона* ***чесала–рубала, сікла–стригла, пекла–смажила*** *з трибуни так, наче то сам демон із пекла видерся на грішну землю, запопав собі сцену в яблунівському Будинку культури й проповідує, наче святий із церковного амвона*» [3, 377].

Найбільш поширеними в романах Є. Гуцала є найменування типу «означуване-означення». М. Плющ зазначає: «Юкстапозити утворюються на основі словосполучень прикладкового типу, але на відміну від синтаксичного словосполучення, що складається з головного слова і прикладки, яка виражає другу назву, слова–юкстапозити виражають одне поняття» [7, 272]. Прикладкові складні сполуки вживаються з експресивно-оцінною функцією. Діапазон значень таких сполук широкий:

- назви осіб: *баба–плетуха, батько–нетяга, дочка–пустунка, бабця–ворожбитка, діва–невіста, гіпнотизер–гастролер, сміливець–авангардист, жінка–прищепенка, діти–самосійки, жінка–лебедиця;*
- назви тварин і птахів: *поросята–сисуни, кнур–пробник*;
- назви частин людського тіла: *очі–болота, очі–блюдечка, язик–терпуг, писки–п'ятаки, брови–гілочки. очі–міра, язик–лопатень;*
- назви почуттів і психологічних станів: *турбота–мати, печаль–всеїдниця, маренння–сподівання;*
- назви предметів: *картопля–гартаночка, сітка–авоська, віник–драпак, хліб–батько, вода–мати, ваги–тарелі, люлечка–носогрієчка, кепка–восьмиклинка, сокира–саморубка, вила–згрелі;*
- інші назви: *танець–завиванець, теревені–белевені, болота–пущі, погляд–вужака, душа–віра, совість–порука, іскорки–хитринка, барви–світлофарби, щупальці–мацаки, хата–луг.*

У групі складних сполук є випадки незвичних поєднань, які вживаються з настановою на гумор. Це шлях появи стилістично свіжих, влучних номінацій: *чарка–безтарка, горілочка–дівочка, пиво–молодець, пляшка–свашка, люлька–бурулька, каратисти–таракани, чоловік–*

циркуль. Незвичні поєднання допомагають комплексній характеристиці образу слова, адже мова, слово –«внутрішній рушій» [5, 90] сюжету трилогії Євгена Гуцала. Образ слова автор розкриває через мікрообрази, складні прикладкові сполуки (*слово–роззявляка, слово–базіка, слово–дурносміх, слово–хвастун, слово–джигун, слово–гульвіса, слово–наливайло, слово–випивайло, слово–скарб, слово–одчайдух, слово–шабля, слово–запорожець, слово–богоборець, слово–правдолюб*): «*А ще треба згадати* ***слова–джигуни й слова–гульвіси****, які так і норовлять вигулькнути з конопель та вскочити в гречку...*» [3, 431]; «*Хай славляться серед народу* ***слова–скарби****... Хай славляться поміж люду* ***слова–одчайдухи****... Хай славляться невмирущі* ***слова–шаблі, слова–запорожці****..., незалежні й горді ці* ***слова–богоборці***» [3, 432].

Отже, складні найменування в мовотворчості Є. Гуцала виражають ідейно-естетичну концепцію автора, виконують експресивно-смислові функції. Вони зумовлюються контекстом і визначаються жанром художнього твору.

Список використаних джерел

1. Богуцька Г. Авторські неологізми у творах Олеся Гончара / Галина Богуцька, Євген Регушевський, Марія Разумейко // Культура слова. – Вип. 51. – К. , 1998. – С. 24–30.
2. Вокальчук Г. Складні найменування у поезії Василя Чумака / Галина Вокальчук // Культура слова. – Вип. 59. – К. , 2001. – С. 51–61.
3. Гуцало Є. П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена: роман-дилогія / Гуцало Є. П. – К. : Рад. письм., 1982. – 711 с.
4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / Коваль А. П. – К. : Вища школа, 1987. – 351 с.
5. Майдаченко П. І. Комічне в сучасній українській прозі / Майдаченко П. І. – К. : Дніпро, 1991. – 138 с.
6. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Сологуб Н. М. – К. : Наукова думка, 1991. – 138 с.
7. Сучасна українська літературна мова / за ред. Грищенка А. П. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 588 с.

Summary. *The article refers to the use of complex patterns of names in poetry Eugene Hutsalo. Attention is paid to the stylistic features of such words.*

Key words: *word formation, compounding, compound words, individual style, language style, satirical and humorous works.*

Отримано: 5.10.2012 р.

УДК 811.161.2'282.2(477.85)

Н.О. Руснак

СУБКАТЕГОРІЯ ЗАВЕРШЕНОСТІ У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Стаття присвячена аналізу субкатегорії завершеності у діалектних текстах буковинських говірок. Вважаємо, що завершеність підпорядкована категорії цілісності. Виділяємо чотири ступені завершеності (цілісності) діалектного тексту.

Ключові слова: *конститутивні ознаки тексту, діалектний текст, субкатегорія завершеності, категорія цілісності, анафора, сентенція, апофегма.*

Питання про конститутивні ознаки тексту, в ролі яких постають текстуальні категорії, остаточно не розв'язане. Кожен дослідник відповідно до потреб дослідження, типу аналізованого тексту визначає свій перелік категорійних ознак. Найбільш повний опис категорійних ознак тексту знаходимо в монографії І.Р. Гальперіна «Текст как объект лингвистического исследования». Зокрема, дослідник виділяє такі текстові категорії: види інформації у тексті, членування тексту, когезія (внутрішньотекстові зв'язки), континуум, автосемантія уривків тексту, інтеграція та завершеність тексту. Усі категорії тексту, на думку автора, можуть бути зведені до меншої кількості параметрів, які визнають й інші дослідники [1]. Згодом до цих категорій у науковій літературі було долучено інші категорії, наприклад, адресованості (О.П. Воробйова), емотивності (В.І. Ша-